
HOLOKAUSZT BUDAPESTEN
SZOLIDARITÁS ÉS EMBERMENTÉS

TARTALOM

Bevezetés.....	3
Az elemzés szempontjai	4
Sorstípusok	4
Vizsgálati szempontok	4
Szolidaritás és embermentés	6
I. szakasz: antiszemitizmus és zsidótörvények időszaka 1944. március 19. előtt	6
II. szakasz: antiszemita jogalkotás és kirekesztés időszaka 1944. március-június.....	7
III. szakasz: csillagos házak 1944. június-november	7
IV. szakasz: nyilasterror, pesti gettók, védett házak, ostrom.....	7
A különböző demográfiai csoportok szolidaritási tapasztalatai.....	10

BEVEZETÉS

1945 kora nyarától kezdve a hazatérő deportáltak egy része a DEGOB (Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság) által vezetett szeretetotthonokban a DEGOB munkatársaink közreműködésével felvett jegyzőkönyvekben számolt be a megelőző hónapok megpróbáltatásairól. A jegyzőkönyvvezetők munkáját segítette és a dokumentumcsoport tartalmi egységének létrehozását célozta az a kérdéssor, amelyet fokozatosan alakítottak ki. Általában nem tették fel az összes kérdést, mivel a kérdéssor 14 gépelt oldal terjedelmű, a jegyzőkönyvek pedig általában 2–4 oldalasak.

A kérdőívet tizenkét kérdéscsoportra osztották. Ezek a következők voltak:

1. Személyi adatok
2. A zsidóság helyzete a deportált személy lakhelyén
3. A gettóba tömörítés és előzményei
4. A deportálás
5. A megérkezés
6. Az első deportációs állomás. Szervezet és lágerélet.
7. Az Arbeitslager (munkatábor). Szervezet és lágerélet.
8. Az evakuálás
9. Az evakuálás után következő állomások
10. A felszabadulás
11. Lágerélet a felszabadulás után
12. Az út hazafelé

A DEGOB és a Dokumentációs Osztály tevékenysége nyomán tehát több ezer olyan visszaemlékezés áll a rendelkezésünkre, amelyeket a hazatérő deportáltak közvetlenül az események után mondtak jegyzőkönyvbe.¹

¹ Forrás: <http://degob.hu/index.php?showarticle=1>.

AZ ELEMZÉS SZEMPONTJAI

SORSTÍPUSOK

A DEGOB jegyzőkönyvek elemzésekor négyféle sorstípust különböztettünk meg: auschwitzi deportált, munkaszolgálatos, budapesti zsidó és egyéb. Közismert, hogy 1944-ben Budapest lényegesen kisebb volt, mint most. Az akkori Budapest területén élő zsidókat az ország többi zsidó lakójával ellentétben nem deportálták Auschwitzba. Jelen tanulmányban velük foglalkozunk: összesen 349 jegyzőkönyvről és bennük 452 személyről van szó.

1. TÁBLÁZAT: NYILATKOZÓK SZÁMA JEGYZŐKÖNYVENKÉNT²

	elemszám	%
1 személy	282	80,8
2 személy	49	14,0
3 személy	10	2,9
4 személy	3	0,9
5 személy	2	0,6
6 személy	2	0,6
8 személy	1	0,3
Összesen	349	100,0

Az adatbázis nem tekinthető az ilyen sorsú zsidók mintájának, mivel nem tudjuk, hogy a teljes sokaságból milyen módon „képződött”, vagyis kik azok, akikkel jegyzőkönyv készült. Ezért az elemzés során a jegyzőkönyvek összességére mindvégig teljes sokaságként fogunk utalni. Mindazonáltal a jegyzőkönyvek nagy elemszáma mindenképpen releváns következtetések levonását teszi lehetővé.

VIZSGÁLATI SZEMPONTOK

Az adatok rögzítése során először a nyilatkozóra és a jegyzőkönyvre vonatkozó általános adatokat rögzítettük. Az elemzés legfontosabb célja az volt, hogy egyrészt felmérjük,

² Ide csak azokat a nyilatkozókat számítjuk, akik ebbe a sorstípusba tartoznak.

hogy a zsidók milyen szolidaritási gesztusokat, embermentési szándékot tapasztaltak nem zsidók részéről. Másrészt, hogy ők maguk, illetve más zsidók tettek-e valamit a túlélés érdekében. Ezeket a cselekményeket korszakonként rögzítettük. A budapesti sorstípusba tartozók esetében négy ilyen kronológiai időszakot különböztettünk meg:

1. Antiszemitizmus és zsidótörvények: 1944. március 19. előtt
2. Antiszemita jogalkotás és kirekesztés: 1944. március–június
3. Csillagos házak: 1944. június–november
4. Nyilas korszak: nyilasterror, pesti gettók, védett házak, ostrom

Jelen tanulmányunkban nem zsidó személyek szolidaritási és embermentésitevékenységével foglalkozunk.

Az adatok értelmezése során egy fontos dolgot nem lehet figyelmen kívül hagyni. Az elemzés során a legtöbb esetben nem tudunk különbséget tenni aközött, hogy valami a nyilatkozóval nem történt meg vagy csak nem tesz róla említést.

SZOLIDARITÁS ÉS EMBERMENTÉS

Tanulmányunk ezen részében a nem zsidók részéről tapasztalt szolidaritással és embermentéssel foglalkozunk. Az egyes esetekben rögzítettük, hogy milyen nemzetiségű, pozíciójú volt a cselekmény végrehajtója. Ezek kívül ezeket a cselekedeteket egy szolidaritási-embermentési skálán is besoroltuk. Itt a következő kategóriákat alkalmaztuk:

1. Passzív rezisztencia: aki a zsidótlanítás és a zsidóüldözés bármely szakaszában azzal fejezte ki egyet nem értését, hogy nem vett részt a zsidók diszkriminációjában, megalázásában, üldözésben, verésében, megölésében.
2. Verbális gesztus: aki a zsidótlanítás és a zsidóüldözés bármely szakaszában szóban adothangot egyet nem értésének, bíztatta az üldözötteket, tiltakozott megalázásuk, elhurcolásuk, bántalmazásuk, megölésük ellen.
3. Aktív cselekmény: aki kisebb jelentőségű szabályokat megszegve, korlátozott kockázatot vállalt az üldözöttek érdekében.
4. Jelentősebb aktív cselekmény: aki nagyobb személyes kockázatot vállalva, akár saját, vagy hozzátartozói életét is veszélyeztetve segített az ismerős, vagy ismeretlen üldözötteken.
5. Konkrét életmentés: aki akár saját, vagy hozzátartozói életét sem kímélve, konkrét életveszélytől mentett meg zsidókat.
6. Szembefordulás a rendszerrel: aki saját „védett” státuszát feladva, vagy az üldözött zsidókkal sorsközösséget vállalva a nácik ellen harcolt.

I. SZAKASZ: ANTISZEMITIZMUS ÉS ZSIDÓTÖRVÉNYEK IDŐSZAKA 1944. MÁRCIUS 19. ELŐTT

A budapesti sorstípushoz tartozó nyilatkozók közül nem volt olyan, aki a német megszállást megelőző időszakban szolidáris gesztusokat, embermentést említett.

II. SZAKASZ: ANTISZEMITA JOGALKOTÁS ÉS KIREKESZTÉS IDŐSZAKA 1944. MÁRCIUS–JÚNIUS

Az 1944. március és június közötti időszakban három személy említett összesen öt olyan eseményt, amikor nem zsidók részéről szolidaritási gesztusokat, embermentést tapasztalt. A cselekmény végrehajtója három esetben magyar, két esetben más nemzetiségű volt, azonban minden esetben valamely hivatalos szerv tagja.³A magyar nemzetiségűek esetében passzív rezisztenciáról volt szó. A svéd követségi tanácsos jelentősebb aktív cselekményt, a svéd Vöröskereszt megbízottjai pedig konkrét életmentést hajtottak végre.

III. SZAKASZ: CSILLAGOS HÁZAK 1944. JÚNIUS–NOVEMBER

Az 1944. június és november közötti időszakban hat személy összesen kilenc olyan eseményt említett, amikor nem zsidók részéről szolidaritási gesztusokat, embermentést tapasztalt. A cselekmény végrehajtója minden esetben magyar volt. Két esetben civil, hét alkalommal hivatalos szerv tagja.⁴A civil segítők esetében passzív rezisztenciáról, illetve jelentősebb aktív cselekményről volt szó. A budapesti polgármester aktív cselekményt, az említett rendőrök jelentősebb aktív cselekményt hajtottak végre. A honvéd főhadnagy egy nyilatkozó életét mentette meg.

IV. SZAKASZ: NYILASTERROR, PESTI GETTÓK, VÉDETT HÁZAK, OSTROM

A nyilas hatalomátvétel utáni időszakban 150 személy összesen 269 olyan eseményt említett, amikor nem zsidók részéről szolidaritási gesztusokat, illetve embermentést tapasztalt. A cselekmény végrehajtóinak 37 százaléka magyar, 18 százaléka német, 6 százaléka osztrák nemzetiségű volt.

³ Az említett funkciók: rendőr, rendőrorvos, svéd követségi tanácsos, svéd Vöröskereszt megbízottjai, tisztiorvos.

⁴ Az említett funkciók: honvéd főhadnagy, rendőr, budapesti polgármester.

2. TÁBLÁZAT: IV. SZAKASZ SZOLIDARITÁSI ÉS EMBERMENTÉSI CSELEKMÉNYEI A VÉGREHAJTÓ NEMZETISÉGE SZERINT

	elemszám	%
Magyar	100	37,2
Sváb	2	0,7
Német	48	17,8
Osztrák	15	5,6
Szlovák	3	1,1
Cseh	7	2,6
Lengyel	9	3,3
Orosz-ukrán	1	0,4
Szerb	10	3,7
Egyéb nem magyar	38	14,1
Nem beazonosítható	36	13,4
Összesen	269	100,0

A cselekmények valamivel több mint felét (54%) civilek hajtották végre. 36 százalék esetében hivatalos szerv tagjai, 7 százalékban lágerfunkcionáriusok cselekedtek így.

3. TÁBLÁZAT: IV. SZAKASZ SZOLIDARITÁSI ÉS EMBERMENTÉSI CSELEKMÉNYEI A VÉGREHAJTÓ POZÍCIÓJA SZERINT

	elemszám	%
Civil	146	54,3
Hivatalos szerv tagja	98	36,4
Lágerfunkcionárius	18	6,7
Nem beazonosítható	7	2,6
Összesen	269	100,0

Az esetek 19 százalékában volt szó passzív rezisztenciáról, 16 százalékban valamely verbális gesztusról. Az említett cselekmények közel felét (45%) az aktív cselekmény típusba, további 15 százalékát a jelentősebb aktív cselekmény típusba soroltuk. Az esetek 4 százalékában a nyilatkozók az életüket köszönhatték az említett cselekedetnek.

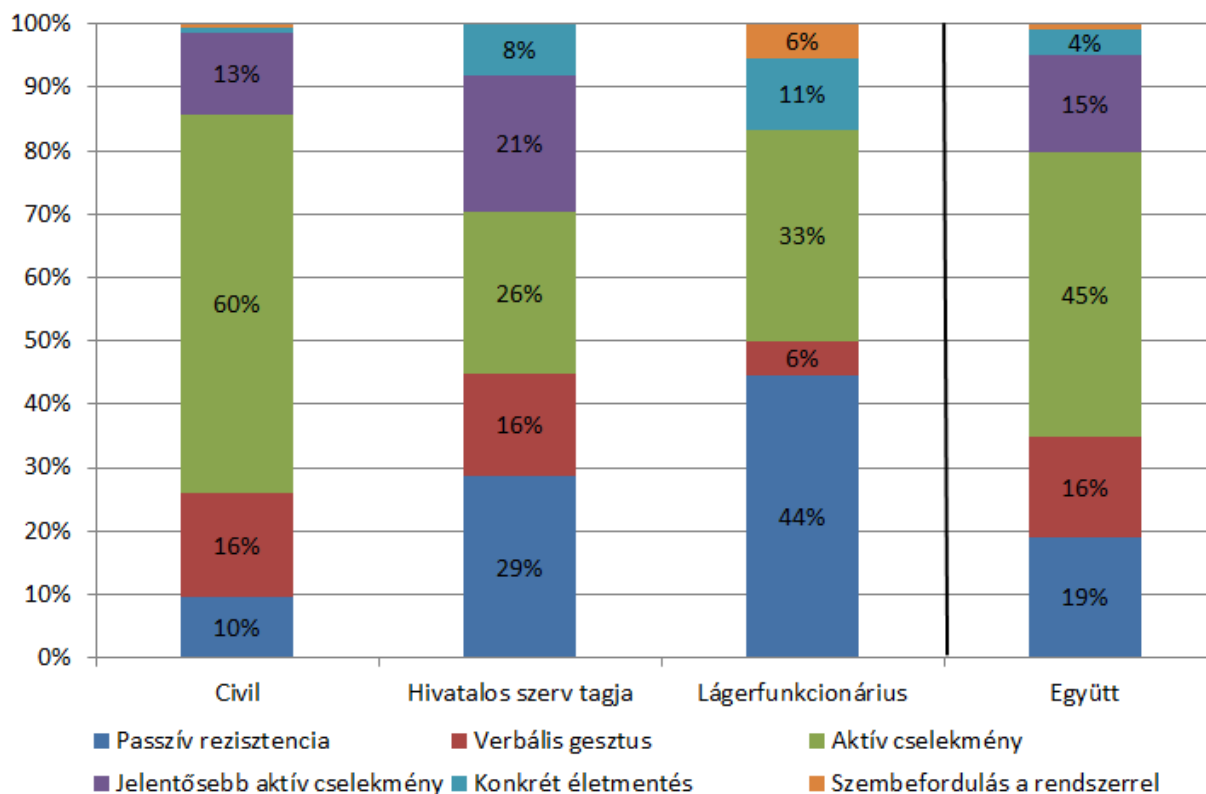
4. TÁBLÁZAT: IV. SZAKASZ SZOLIDARITÁSI ÉS EMBERMENTÉSI CSELEKMÉNYEI A CSELEKMÉNY TÍPUSA SZERINT

	elemszám	%
Passzív rezisztencia	50	18,6
Verbális gesztus	43	16,0
Aktív cselekmény	122	45,4
Jelentősebb aktív cselekmény	41	15,2
Konkrét életmentés	11	4,1
Szembefordulás a rendszerrel	2	0,7
Összesen	269	100,0

Az alábbi ábrán a különböző pozíciójú végrehajtók által véghezvitt cselekmények típusait mutatjuk be.⁵ Jól látszik, hogy az egyes pozíciók között nagyon jelentős az eltérés. A civilek az összes cselekményre jellemzőnél lényegesen nagyobb arányban vittek véghez valamely aktív cselekményt. Míg körükben ennek aránya 60 százalék, addig az összes említett szolidaritási, embermentési aktusnak csak a 45 százaléka tartozik ide. A hivatalos szervek tagjaira lényegesen jellemzőbb a passzív rezisztencia (29% vs. 19%) és valamivel gyakoribb körükben a jelentősebb aktív cselekmény (21% vs. 15%). A lágerfunkcionáriusok által végrehajtott szolidaritási aktusok 44 százaléka tartozott a passzív rezisztencia kategóriájába, miközben az összes említett cselekmény esetében ez az arány 19 százalék volt. Körükben viszont lényegesen magasabb a konkrét életmentés (11% vs. 4%) és a rendszerrel való szembefordulás (6% vs. 1%).

⁵ Itt csak a besorolható funkciójukat szerepeltetjük.

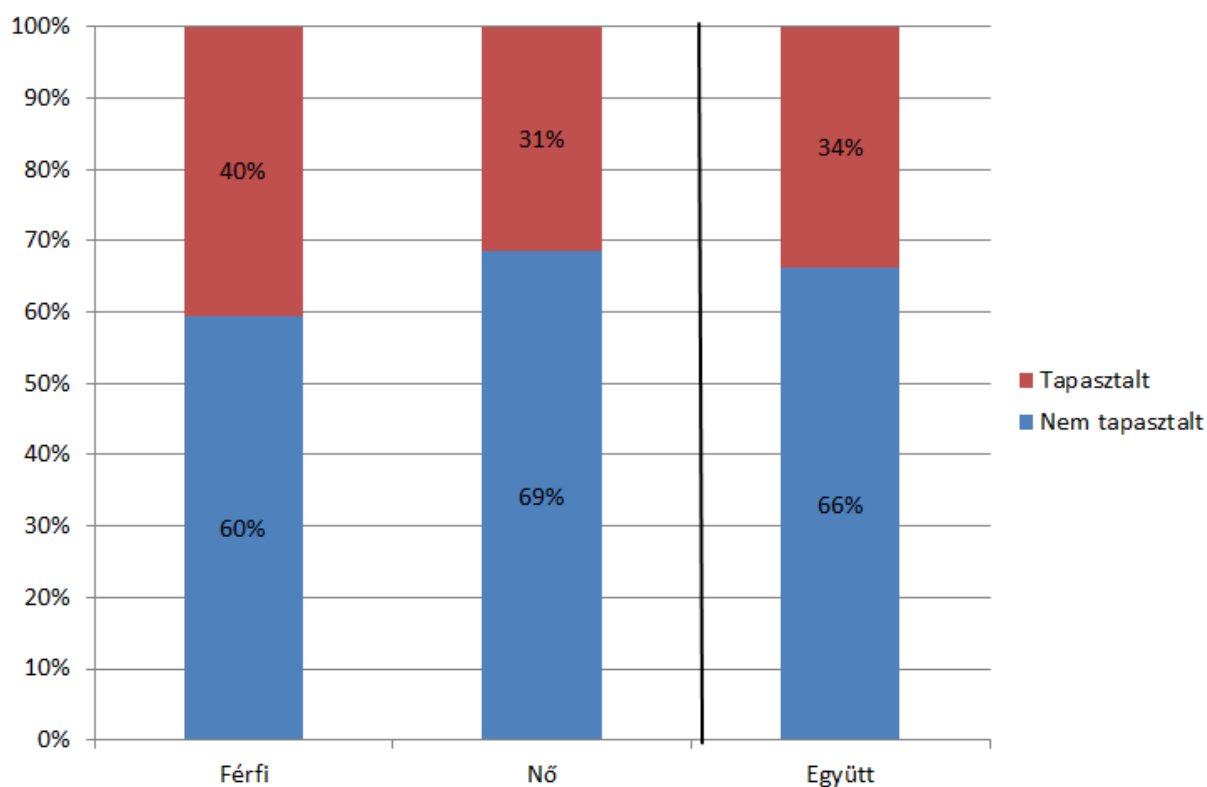
1. ÁBRA: IV. SZAKASZ SZOLIDARITÁSI AKTUSAI A CSELEKMÉNY TÍPUSA ÉS A VÉGREHAJÓ POZÍCIÓJA SZERINT

A KÜLÖNBÖZŐ DEMOGRÁFIAI CSOPORTOK SZOLIDARITÁSI TAPASZTALATAI

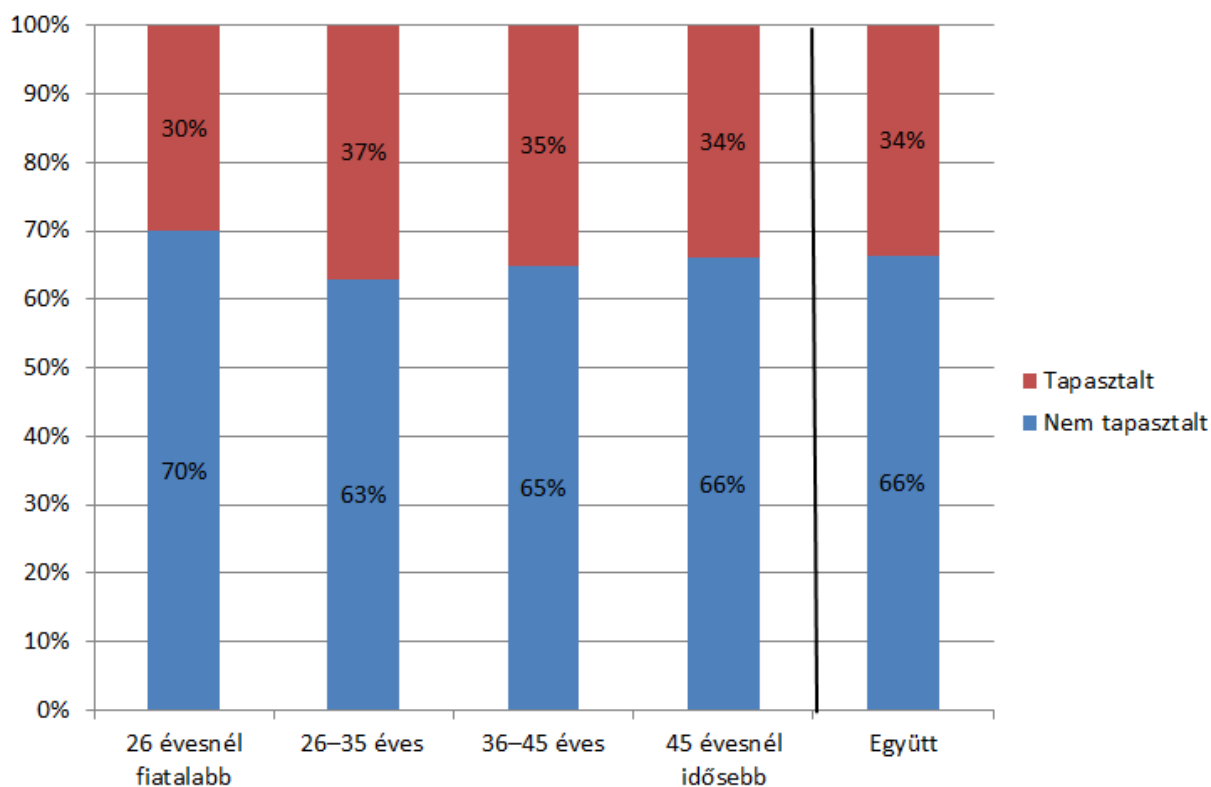
A budapesti sorstípushoz tartozók egyharmada (34%) tapasztalt valamilyen szolidaritási aktust nem zsidók részéről. A férfiak körében ez az arány valamivel magasabb (40%).

2. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ NEMŰ NYILATKOZÓK SZOLIDARITÁSI TAPASZTALATAI

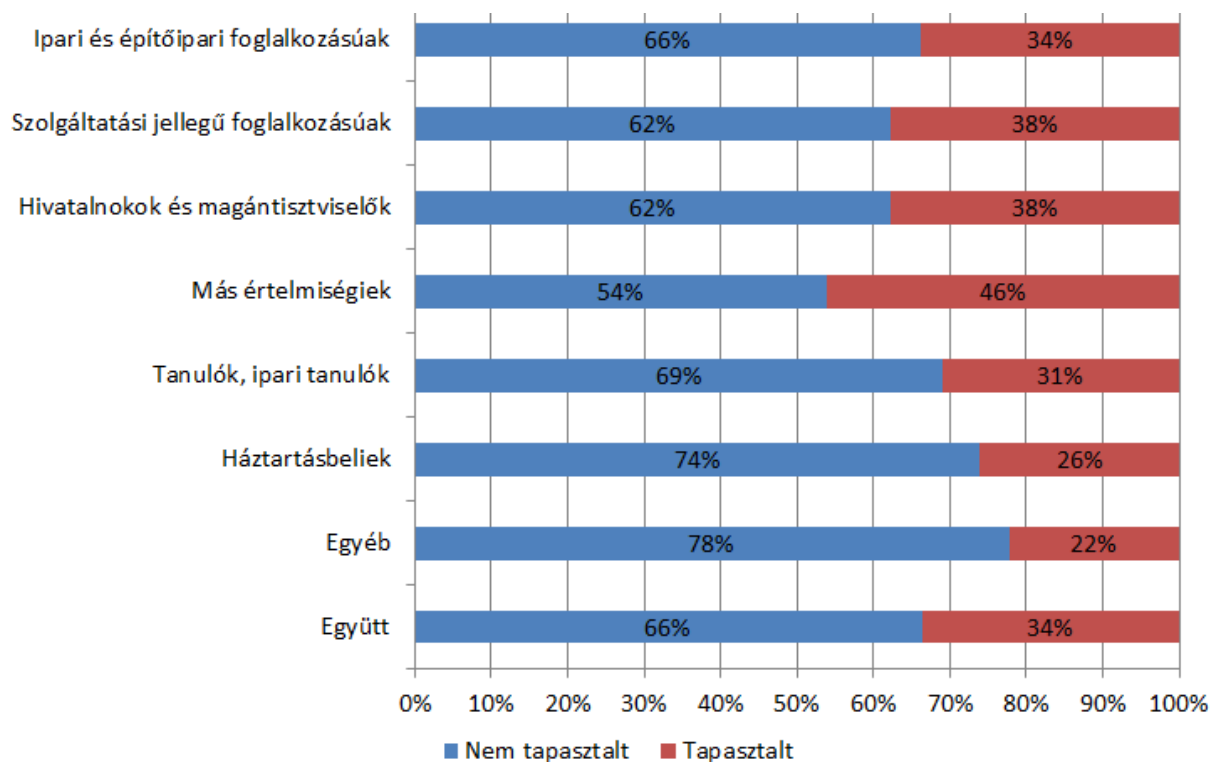
A különböző korcsoportokhoz tartozók szolidaritással kapcsolatos tapasztalatai nem különböznek lényegesen egymástól. Talán annyi említhető meg, hogy a legfiatalabb korosztályhoz tartozók esetében valamivel magasabb azok aránya, akik nem tapasztaltak ilyen cselekményeket.

3. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ KORCSOPORTHOZ TARTOZÓ NYILATKOZÓK SZOLIDARITÁSI TAPASZTALATAI

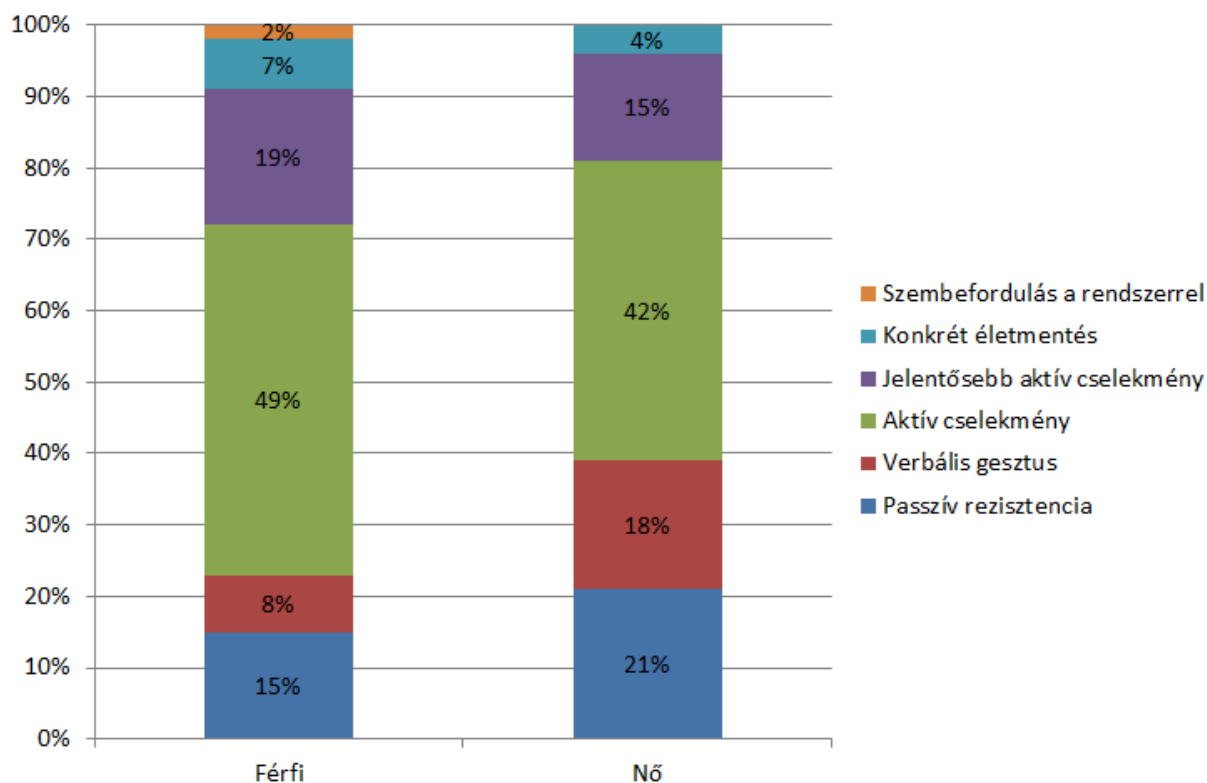
A különböző foglalkozási csoportokhoz tartozókat tekintve elmondható, hogy az értelmiségiek a teljes sokaságra jellemzőnél valamivel nagyobb arányban tapasztaltak szolidaritási aktusokat (46% vs. 34%). A háztartásbeliek és a tanulók viszont kevésbé. Az előbbiek 26, az utóbbiak 22 százaléka számolt be ilyen eseményről.

4. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ FOGLALKOZÁSI CSOPORTOKHOZ TARTOZÓ NYILATKOZÓK SZOLIDARITÁSI TAPASZTALATAI

Az alábbi ábrán látható, hogy a férfiak inkább tapasztaltak aktív vagy jelentősebb aktív cselekményeket. Csak az ő esetükben fordult elő az, hogy a rendszerrel való szembefordulásról számoltak be, bár ki kell emelnünk, hogy itt csupán két esetről van szó. A nők sokkal inkább passzív rezisztenciával és verbális gesztusokkal találkoztak.

5. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ NEMŰ NYILATKOZÓK ÁLTAL TAPASZTALT SZOLIDARITÁSI AKTUSOK TÍPUSA

A különböző korcsoportokhoz tartozók tapasztalatai is lényegesen eltérnek egymástól. Az ábrán is jól látható, hogy a 45 évesnél idősebbek esetében teljesen más mintázatot találunk: körükben sokkal gyakoribb a jelentősebb aktív cselekmény észlelése és valamivel gyakrabban találkoztak konkrét életmentéssel is. A legfiatalabb korosztály esetében viszonylag magas az aktív cselekmények aránya. Ez jellemző a 26–35 évesekre is, akikről az is elmondható, hogy relatíve sokszor találkoztak életmentő akciókkal.

6. ÁBRA: A KÜLÖNBÖZŐ KORCSOPORTHOZ TARTOZÓ NYILATKOZÓK ÁLTAL TAPASZTALT SZOLIDARITÁSI AKTUSOK TÍPUSA

